

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi

Ulisa: Journal of International Studies

AUIİLS | 2017 Özel Sayısı - AUIİLS | 2017 Special Issue

Fransa'da ve Türkiye'de Laiklik Tartışmaları

Fatma ÇAKIR¹

ÖZ

Son yıllarda artan terör olayları, Müslümanları doğrudan hedef göstermekte ve özellikle Fransa'da Müslümanların günlük yaşantılarında birçok hakları ellerinden alınmaktadır. Kuşkusuz, 11 Eylül 2001'den sonra, 2015 başında meydana gelen Charlie Hebdo saldırısı Fransa'da İslamofobinin ciddi manada artmasına sebep olmuştur. Bu anlamda, en çok tartışma konusu olan kavram, Cumhuriyet'in temel ilkelerinden biri olarak kabul edilen "laiklik" ilkesi olmuştur. Diğer yandan, farklı bir tarihe ve toplum yapısına sahip olan Türkiye'nin, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde Fransız modelini örnek almasına rağmen, son yıllarda farklı tavır içerisinde bulunduğunu gözlemlemek mümkündür. Hatta toplum ve çeşitli uzmanlarca bu dönem, 'Yeni Türkiye' olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışma, odak grupları (*focus group*) ve farklı vizyon sahibi aktörlerle görüşmelerden oluşan bir çalışmadır. Bu iki ülkede laiklik tartışmaları ve İslam dininin rolü incelenecek, bu esnada farklı laiklik konseptleri ve uygulamaları ele alınacaktır. Böylece, yeni Türkiye'de laikliğin sonu mu geliyor sorusuna cevap vermeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Laiklik, İslam, Sekülerizm, Fransa, Türkiye.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi; Paris-Saclay Üniversitesi; f-cakir@live.fr.

Debates Around Laicite in France and Turkey

ABSTRACT

In the last few years, after terrorist events around the world, there are many debates on a global level about laïcité and democracy in France. Actually, the debates about laïcité provide a particular focus to the wider question of the place of Islam within French society as the analysis of different issues especially after the 9/11 and the terrorist attack in 2015 to the magazine Charlie Hebdo in Paris will demonstrate us. On the other hand, we have the case of a state like Turkey, which is very different from the Hexagon but where the definition of secularism during the process of the foundation of the nation-state in Turkey resembles the inclusive French model. However, it is noticeable that, for around 15 years, things have changed. In this paper, the question of what “New Turkey” is will be responded and the endless debates on secularism and laïcité in these two countries will be elaborated.

Keywords: Laïcité, Islam, Secularism, France, Turkey.

Giriş

Türkiye ve Fransa'da laiklik ve demokrasi kavramları son yıllarda gündemden hiç düşmemektedir. Bu iki ülkeyi laiklik kavramı çerçevesinde kıyaslamamızın temel sebebi, Tanzimat döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadarki bu süreçte Fransa'nın örnek alınmasıdır. Mesela, 1850'de kabul edilen ticaret yasası, Fransız ticaret yasasıdır; keza, ceza yasası da 1858'de Fransızca'dan çevrilmiştir ve bundan, 'hadd' (şeriatın koyduğu hüküm) kaldırılmıştır. Aynı şekilde, laiklik olgusunun doğrudan Fransa'dan getirildiğini hatırlatmak gerekir.

İki toplum da çok farklı bir yapıya, tarihe ve çoğunluk olarak farklı bir inanişaya sahip olmasına rağmen, her ikisinde de aynı şekilde bu hukuk çerçevesinin ve yaşam biçiminin tartışmalara ve fikir ayrılıklarına sebep olduğu görülmektedir. Şöyle ki, Fransa'da son yıllarda hep başörtüsü, özgürlük, eşitlik ve kişinin dinini hür yaşama hakkı gibi konular etrafında şekillenen polemiklere bağlı olarak, bu tür soru(n)lara cevap ve çözüm aranmaktadır. Oysa, 1789 Fransız devriminin temelini oluşturan, insanın toplum içerisinde temel hak ve özgürlüğünü korumak ve hatırlatmak amacıyla yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi' nin (*Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*) 10. Maddesi açıktır: "Hiç kimse, kamu düzenini bozmadıkça, dinsel inanç ve görüşler de dâhil olmak üzere, düşüncelerinden dolayı rahatsız edilemez." (*Nul ne doit être inquiété pour ses opinions, même religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la Loi.*)¹

Öyleyse bu tartışmaların sebebi nedir? Fransa'da 9 Aralık 1905 tarihli yasa tasarısının kabulüyle başlayan süreç, en basit şekliyle özetlemek gerekirse, kilise ile devletin faaliyet alanlarının ayrılması ve kilisenin kontrolünde bulunan pek çok devlet gücünün (*pouvoirs étatiques*), kiliseden alınıp milletin seçtiği makam sahiplerine yani devlete teslim edilmesi söz konusu iken, zaman zaman din karşıtlığı gibi yansıtıldığı gözlemlenmektedir.

Siyaset uzmanı ve Fransa Bilimsel Araştırmalar Milli Merkezi (Centre National de la Recherche Scientifique, CNRS) müdürü olan Olivier Roy "Laïcité face à l'Islam" (İslam Karşısında Laiklik) eserinde şu ifadelerle günümüzde yaşanan tartışmaları değerlendiriyor: "Laikliğe ilişkin tartışmalarda Fransız laiklik tarihini göz önünde bulundurmanız gerekiyor. [...] O dönemde düşman Katolik kilisesi idi, günümüzde ise İslam [düşman]."² Çalışmanın incelediği iddia işte tam da budur. Zira konuyla alakalı gündemi tetkik ettiğimizde, İslamiyet veya Müslümanlarla alakalı bir yakınma söz konusudur ve Türkiye'de uygulamaya sokulmuş olan laiklik anlayışında, başta da belirttiğimiz gibi temelinde Fransa'daki gibi bir anti-klerikalizm, yani kilise ve Katolik düşmanlığı durumu varken, Türkiye'de İslam dini mevzubahisti.

Laiklik kavramı ve tarihi ile alakalı bir çok Türk ve Fransız uzmanın çalışmaları mevcuttur, o bakımdan, literatür tartışmasına girilmeyerek daha güncel tartışmalar üzerinden bir tetkik yapılması daha isabetlidir. Fransa'da 2004'te başlayan yasa tasarıları serisi, günümüze kadar devam etmektedir. Artan terör olayları ise, Müslümanları doğrudan hedef göstermekle kalmayıp Müslümanların günlük yaşantılarında da birçok haklarının ellerinden alındığına şahit olunmaktadır. Kuşkusuz, 2015 başında meydana gelen Charlie Hebdo saldırısı

¹ 26 Ağustos 1789'da Fransa Ulusal Meclisi'nde kabul edilen 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, 1791'de kabul edilen Fransız Anayasası'na önsöz olarak eklenmiştir. Tam metnine bağlantıdan ulaşılabilir: <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>.

² Olivier Roy, *La laïcité face à l'islam*, Paris, Editions Stock, 2005, s. 9.

Fransa'da İslamofobinin artmasına sebep olmuştur. Bu süreçten itibaren, camilerin kapatılması, plajda polislerin haşema mayosu üzerine elbise giyen bir kadına soyunmasını emretmeleri³ ve sonrasında belediye başkanının güvenlik görevlilerine arka çıkması, Robert Ménard'ın⁴ okullarda Müslüman öğrenci sayısının çok yüksek olmasını bir problem olarak yansıtması ve kantinlerde et yerine alternatif sebze yemeği sunmama çabaları gibi olaylar hızla artmıştır. Ciddi bir gözetim söz konusu olduğu, rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Laiklik ve İslamiyet, Batı dünyası tarafından çok dikkatli bir şekilde izlenmiştir ve halen de izlenmektedir. Şu anda Avrupa'da, Türkiye'de ve Ortadoğu'daki laiklik ve İslam'ı birinci elden izlemekle görevli birçok kuruluş ve bunlara bağlı merkezler olması, bu iddiamızı doğrular niteliktedir.

Şekil 1. Müslüman Toplulukları Araştırma Enstitüsü (Fotoğraf: Fatma Çakır)

Şekil 1'de yer alan levha, Paris'teki İslam ve Müslüman toplulukları Araştırma Enstitüsü'ne aittir ve üstteki iddianın somut bir örneğidir. Norveç'ten Paris'e ve hatta Avrupa'nın çeşitli başkentlerinde Türkiye'deki laiklik, bilimsel düzeyde araştırılmakta ve incelenmekte, gelişmeler izlenmekte ve en önemlisi, bu gelişmeler dikkate alınarak Türkiye ve İslam siyasetleri hazırlanmaktadır.

³ Violaine Morin, *Le Monde*, 24 Ağustos 2016, http://www.lemonde.fr/societe/article/2016/08/24/les-photos-d-une-femme-contrainte-d-enlever-son-voile-a-nice-suscitent-emoi-et-incomprehension_4987497_3224.html.

⁴ Arnaud Dumontier, "Robert Ménard'a Müslüman öğrencileri hakkında ifadelerinden dolayı soruşturma açıldı", *Midilibre*, 21 Aralık 2016, http://www.midilibre.fr/2016/09/05/beziers-toujours-trop-d-enfants-musulmans-dans-les-classes-pour-robert-menard_1388473.php.

Şekil 2. Akdeniz ve Orta Doğu Araştırma Enstitüsü'nde düzenlenen "İslamlar, İslamcılar ve Selefler" adlı konferansın, Sorbonne Üniversitesi'ndeki afişi. (Fotoğraf: Fatma Çakır)

Türkiye'deki laiklik uygulamalarını çok sert, baskıcı ve anti-demokratik⁵ bulan ve laiklik sosyolojisinin de kurucusu olarak anılan Jean Baubérot gibi çeşitli uzmanların ve Jean Bernard Cadier gibi gazetecilerin sayısı 2008-2009 yılına kadar oldukça fazlaydı; zira hiç bir Avrupa ve Batı ülkesinde üniversitede başörtüsü yasağı yoktu. Bu noktada konuyu, 'Yeni Türkiye'de laiklik yıpranıyor mu?' sorusuyla birleştirmekte fayda var. Çünkü 'Fransa'da özgürlük, eşitlik ve kardeşlik (*Liberté, Égalité, Fraternité*) var mı?', 'Bu haklar, Müslümanlar için de geçerli midir?' gibi sorular, son dönemlerde gündeme gelmektedir.

Karşılaştırmalı hukuk profesörü Brigitte Basdevant ile birlikte son 15 seneyi inceledik. Teorik bilgilerle yetinmemek gerektiğine inandığımız için çeşitli aktörlerle görüşmeler ve araştırmalar sonucunda bu suallere yanıt vermeye çalıştık. Zira, tartışmaları anlamak ve çözüm bulmak için her görüşten insanları dinleyip uzmanların konu ile alakalı analizlerini gözden geçirip değerlendirmek ve çözüm bulmak gerekmektedir. Bu aktörlerin arasında, bir yanda siyasetçi olarak ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun eski Hukuk danışmanı Mithat Ali Kabaali, diğer yanda Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) seçimleri kazanmasında etkin bir faktör olan 28 Şubat sürecinde hür iradesiyle başörtüsünü takmak isteyen Türk kadınlarını temsil edenlerden Merve Kavakçı'nın kızı Fatima Kavakçı'nın anılarını ve son zamanlarda bahsedilen yeni Türkiye'yi değerlendirmelerini istedik. Fransa'da karşılaştırmalı siyaset bilimi uzmanı olan, Tunus Nahda hareketi lideri Rachid Gannuşî'nin (Rachid Kherigi) kızı Dr. Intissar Kherigi ve onun yanı sıra çeşitli öğretim görevlisi ve öğrenci ile de görüşmeler yaparak bir odak grubu belirledik (*focus group*). Böylece, çalışmanın tarafsızlığını ve bilimsel metodolojiye uygunluğunu temin ettik.

⁵ Jean Baubérot, 31 Ekim 2010, "Laiklik ve toplum hakkında eleştirel bir bakış açısı", 10. Madde.

Fransa'daki Laiklik Krizi ve Bitmeyen Laiklik Tartışmaları

Fransız kültürü için büyük önem taşıyan *Académie Française* üyesi Amine Maalouf, adil düzen anlayışını şu cümleyle anlatıyor: "Bir rejimin meşruiyeti ancak toplumun hiç bir zorlama veya baskı olmadan yöneticileri ve sistemi benimsemesinden gelir." ⁶ Fransa'nın önemli düşünce kuruluşlarından *Institut Montaigne*⁷ tarafından yayınlanan bir rapora göre, İslam dini Fransa'da ikinci ve hatta bazı tahminlere göre en kalabalık dindir.⁸ İslam inancı, nüfusun %5,6'sını kapsamaktadır. Ancak genç nüfusun geneline bakıldığında bu oran %10'a çıkmaktadır. Bu durumda, Müslümanların sayısının giderek arttığı iddia edilebilir. Eski başbakanlık strateji danışmanlarından Hakim El Karoui tarafından kaleme alınan bu rapora rağmen, son zamanlarda Fransa'nın 2014-2016 dönemleri arasında başbakanı olan Manuel Valls'ın da, "İslam dini Müslüman kadınları aşağılık gördüğü için başörtüsü takmakta olduklarını" idda eden politikacı kitlesine dahil olması şaşkınlık uyandıran bir beyanattır.

Şekil 3. LCP Kanalındaki Başörtüsü Tartışmaları (Kaynak: *LCP Ağ Sayfası*)⁹

Fransız Ulusal Meclis kanalında, *Les Républicains* (Cumhuriyetçiler) partisi Milletvekili Nadine Morano konuyla ilgili görüşünü, boynundaki haç işaretiyle açıklarken çelişkili ifadeler kullandı.¹⁰ Bir yandan, "Musevi vatandaşlarımızın kipa takıp dini vazifelerini yerine getirme esnasında rahat olmaları" gerektiğini söylerken, diğer yandan, Müslüman kadınların başörtüsü konusunda, başörtüsü takmanın cinsiyetçi bir davranış olduğu için yasaklanmasını savundu. Aslında bu çifte standardı sadece Morano uygulamamaktadır. Ocak 2016'da yasaklanan kipa

⁶ Amine Maalouf, *Le dérèglement climatique*, Editions Grasset et Fasquelle, 2009, s. 107

⁷ Hakim El Karoui, 2016, <http://www.institutmontaigne.org/res/files/publications/a-french-islam-is-possible-report.pdf>.

⁸ Jean-Marie Guénois, 25 Ekim 2012, <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2012/10/24/01016-20121024ARTFIG00633-islam-premiere-religion-en-france.php>.

⁹ LCP Kanalı, <http://www.lcp.fr/la-politique-en-video/morano-le-voile-est-un-signe-religieux-sexiste-de-soumission-de-la-femme>.

¹⁰ Vincent Kranen, 16 Ocak 2016, <http://www.lcp.fr/la-politique-en-video/morano-le-voile-est-un-signe-religieux-sexiste-de-soumission-de-la-femme>.

uygulamasına karşın medya mensuplarının ikiyüzlü bir tavır takındıkları görülebilmektedir. Bir yandan, İslami başörtüsü gerekçelerini yerden yere vurulurken, diğer yandan kipa için aynı gerekçelerle "C'est une façon de signifier que Dieu est aude sus de nous" (Tanrı'nın her şeyin ve başımızın üstünde olduğu gerçeğini vurgulamak için) kipa taktıklarını açıklayan din görevlisine övgüler yağdırılmaktadır.

Bu tür tutumlar, aşırı sağ parti *Front National*'in (Milli Cephe), 2017 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci parti olmasının en önemli sebeplerinden biridir, zira laiklik, hep İslam dini etrafında ele alınmaktadır ve Müslüman kimliğine karşı İslamofobik söylemlerin siyaset ve medya dilinde anaakımlaşması, bunun toplum tabanında karşılık görmesini sağlamaktadır. 'İslamcı' kavramının Arap Baharı süreciyle kullanımındaki değişim ve Müslümanların dinsel kimliklerinin belirginleşmesiyle, toplumsal yapı içerisinde görünürlüğü ve etkinliğini artırmakta, dolayısıyla bu tür tartışmalara sebep olmaktadır.

Müslüman dinsel kimliğin görünürlüğü hakkında Fransız Milli Eğitim Eski Bakanı Jack Lang şöyle demektedir: "Cinsiyet dıştan anlaşılır bir durumdur ve bir cinsiyeti diğerine nazaran azınlık olarak saymıyoruz, iki ayrı görünür grup olarak ele alıyoruz; kadınlar ve erkekler. Entegrasyon konusunda da bu yaklaşım enteresandır, kadınlara erkek olun demiyoruz, erkeklerle aynı haklara sahip olmaları diyoruz. Eşitliği sağlayabilmek açısından, her yerde aynı şekilde her iki cinsiyetten insanları görebilmeliyiz. Benzer bir yaklaşım görünür işaretler içinde geçerlidir, entegrasyon söz konusu değildir. Siyahlara beyaz olmalısınız diyemediğimiz gibi, Arap kökenli isim taşıyan vatandaşlara, Fransız ismi taşımalsınız dememeliyiz."¹¹ Jack Lang bu yaklaşımla eşit bir şekilde farklılıklarla bir arada yaşamı anlatırken laikliğin bir başka anlamını aktarıyor. Jean Baubérot laikliği, bir bütün olarak algılanması gereken üç ilkeye dayalı bir kavram olarak ele alıyor¹²:

- 1) Hiçbir dinin veya inancın devlet, millet, kurumlar ve birey üzerinde baskın olmaması ilkesi,
- 2) Din ve vicdan özgürlüğü ilkesi,
- 3) Farklı din ve inançların hukuk önünde eşitliği ilkesi.

Gerçekte, her kesim kendi görüşüne göre bu ilkelerden birini öne çıkarma çabasında olduğu için, tartışmalar çeşitlenebilmektedir. Örneğin, inananlar din ve vicdan hürriyetine vurgu yaparken, agnostik ve kilise karşıtları (*les anti cléricaux*), dinin baskı unsuru olmaması ilkesini referans almaktadır, azınlıklar ise din ve inançların eşitliği ilkesi üzerinde ısrar etmektedir. Fransa'daki göç tarihi ile alakalı çalışmalar arasında önde gelen isimlerden Gérard Noiriel'e göre, farklılıklardan bahsederken göçten bahsetmemek büyük bir eksiklik olur; zira, göç dalgalarından ve farklı dinamiklerden meydana gelen bir toplumdur Fransız toplumu.¹³ Bu anlamda, Fransa'dan göç etmiş ve Fransa'ya bir dönem için yaşamaya gelmiş insanlarla, bilhassa dini hassasiyetleri olan kadınlarla görüşerek, Fransa'daki laiklik tartışmalarını değerlendirmelerini talep ettik. Tespit ettiğimiz ortak noktalar, İngiltere'de ve Fransa'da yaşamış olmaları dolayısıyla, hem Fransız modelini hem de Anglo-Sakson modelini tanımları şeklinde belirginleşmektedir.

Aralarında karşılaştırmalı siyaset uzmanı Intissar Kherrigi ile birlikte Paris'te son sınıf tıp öğrencisiyken İngiltere'de yaşamaya karar veren Asma Soltani ve öğrenciyken Erasmus

¹¹ Jack Lang, *Immigration Positive*, Editions Odile Jacob, 2006, s. 123.

¹² Jean Baubérot, *Laïcité falsifiée*, Editions La Découverte, 2012.

¹³ Gérard Noiriel, *Population, Immigration et Identité nationale en France aux XIXe et XXe siècles*, Editions Points, 1989, s. 174.

programı kapsamında okumaya geldiği Paris'i değerlendirmeleri için TRT World muhabiri Erva Kısa'nın da olduğu bu grubun tespit ettikleri durumlar, birbirinden çok da farklılık göstermemektedir. Intissar Kherigi,¹⁴ Nahda Hareketi'nin Tunus lideri olan Rachid Gannouchi'nin kızı olduğundan ötürü, daha çok küçük bir çocuk iken Ben Ali'nin muhafazakar kesime tutumu yüzünden İngiltere'ye göç etmek zorunda kalır, daha sonra doktora tez araştırmaları için geldiği Paris'teki başörtülü kadınlara karşı tepkiyle karşılaşınca çok şaşırıldığını anlatmıştır.

Asma Soltani ise, başarılı bir doktor adayını olarak, dini inancı gereği inandığı tesettürlü giyim tarzı, çalıştığı hastanede çeşitli gerekçelerle yasaklandığı için, çareyi İngiltere'ye taşınmakta bulmuştur.¹⁵ Görüştüğümüz diğer isim, Erva Kısa,¹⁶ Sorbonne Üniversitesi Felsefe bölümünü okumak için geldiği Paris'te, Charlie Hebdo terör saldırısı sonrası kamusal alanda dini kimliği nedeniyle tacize maruz kaldığını anlatmıştır. Bir gün metroda, başörtüsünden anlaşıldığını tahmin ettiği dini kimliği sebebiyle olsa gerek, orta yaşlı bir erkeğin "Defol!" diye bağdıktan sonra, "kendi evine dönmesi" gerektiğini ve tüm bu olanların Müslümanlar yüzünden olduğunu haykırarak metroda onu rencide edip korkuttuğunu anlatırken, yüzünden ve sesinden ne derece etkilendiği net bir şekilde anlaşılabilirdi. Görüşmelerde her ne kadar İslamofobi söz konusu olduğu tespit edilebilse de, bu fikrin ana sebebinin, laiklik tartışmalarının olduğu ve bu tartışmaların da, çoğunlukla İslam dini etrafında şekillendiği konusu, daha birçok araştırmayı gerektirmektedir.

Laiklik ve İslam'ın Fransa'daki Yeri¹⁷

2011'de, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, 'Laiklik ve İslam'ın Fransa'daki yeri' temalı bir seçim kampanyası yürütmüştü¹⁸ ve bir çok düşünce kuruluşu, konuyla alakalı yazılar ve raporlar hazırlamışlardı. Araştırmalarımızın ilk aşamalarında ilginç bir durumla karşı karşıya geldik. Dışişleri Bakanlığı'nın "Fransa'yı Tanımak"¹⁹ kısmındaki sorulara baktığımızda neden bu başlıkla devam edilmesi gerektiği daha iyi anlaşılabilir. Birinci soru: "Cumhuriyet tarihimizin gururu olan laiklik, özgürlük ve eşitlik ilkeleriyle çelişiyor mu?"dur. İkinci ve sonraki sorular ise çok manidardır:

- "Fransız yasaları başörtüsü hakkında gerçekte ne içeriyor?"

- "Müslümanların dini ibadeti hakkında Fransız yasaları neyi yasaklıyor ve neyi serbest kılıyor?"

- "İslamofobiye karşı Fransa nasıl bir tavır alıyor?"

Bu şekilde Fransa'yı tanıtmaya çabası ve tutumu, tabanında İslam dini ile alakalı bir problem olduğunun kanıtıdır aslında. Bu tutum, "google.fr" arama motoruyla da kontrol edilebilir. Bu üç ayrı anahtar kelime yazıldığında, mesela konumuzla alakalı olarak, "Laïcité"

¹⁴ Görüşme tarihi: 19/02/2016, Yer: Paris.

¹⁵ Görüşme tarihi: 19/02/2016, Yer: Paris, Intissar Kherigi ile birlikte gerçekleşmiştir.

¹⁶ Görüşme tarihi: 03/04/2016, Yer: İstanbul.

¹⁷ Ghaleb Bencheikh, *Atlantico*, 4 Haziran 2015, <http://www.atlantico.fr/decryptage/pourquoi-france-vrai-probleme-avec-islam-mais-pourquoi-francais-eux-en-ont-pas-remi-brague-guylain-chevrier-ghaleb-bencheikh-2175632.html>.

¹⁸ Alain Auffrey, *Liberation*, 18 Subat 2011, http://www.liberation.fr/france/2011/02/18/nicolas-sarkozy-s-enflamme-sur-l-islam_715795.

¹⁹ Fransız Dışişleri Bakanlığı, <http://diplomatie.gouv.fr/fr/venir-en-france/connaitre-la-france/article/la-france-est-un-etat-laique-qu-est-ce-cela-veut-dire>.

"Débats", "France" (Laiklik, Tartışmalar ve Fransa) yazıldığında çıkan sonuç ilginçtir. Fransa'nın ikinci büyük dini olarak bilinen İslam ile alakalı haberler ve linkler çıkmaktadır. Meslektaşı Olivier Roy gibi, sosyolog Raphaël Liogier de bu konuyu ele almış ve eserlerinden bir tanesini "İslamlaşma miti" diye adlandırıp çok konuşulan bu din hakkında asılsız kaygılar ve eleştiriler olduğunu dile getirmiştir.²⁰ 2004 yılında sunulan kanun teklifinin içeriği, "Okullarda görünen dini simgelerin yasaklanması" hakkında olmasına rağmen, konu yine başörtüsüne çekilmiştir. Artık durum öyle bir hal almıştır ki, meclis kayıtlarında okuyabildiğimiz gibi, dönemin Milletvekili Jacques Bascou şu ifadelerle şaşkınlığını dile getirmiştir: "Tartıştığımız konu öyle orantısız bir hal alıp gerçeklerden bizi alıkoydu ki laiklik Fransız vatandaşlarının tek derdi ve sorunuymuş gibi bir durum söz konusu. Ayrıca hiç bir açıklık getirilmedi, adeta çıkmaz bir kısır döngünün içerisindeyiz."²¹

Sadece son birkaç yıl içerisinde yaşanan laiklik ile ilgili tartışmaları topladığımızda şaşırtıcı ama beklenen bir tablo ortaya çıkmaktadır:

* 2014 yılında Nice şehrindeki Jules Ferry ilkokulunun gezisine (yani okul dışında) bir veli başörtülü olduğu için katılımı reddediliyor.²² Kamu görevlisi olmadığı halde okul müdürü tarafından bu tür bir karar alınması Milli Eğitim Bakanı Najat Vallaud-Belkacem dahil herkesin tepkisini çekiyor, fakat bir önceki dönemde Milli Eğitim Bakanı olan Vincent Peillon ve bir çok politikacı, eğitimci ve medya mensubu karara destek çıkıyor.

* 2015 yılında Charleville-Mézières şehrindeki bir ortaokulda bir öğrencinin eteğinin çok uzun olduğu gerekçesiyle okuldan uzaklaştırılması²³ sonucu, New York Times gazetesinin yayın kurulu tarafından Fransa ağır bir eleştiri yağmuruna tutulmuştu.²⁴ Amerikalı gazeteye göre, insanların kılık kıyafetine kimse karışmamalıydı. Bu yüzden birçok internet kullanıcısı, sosyal medya platformlarında, "#JePorteMaJupeCommeJeVeux" (*Eteğini istediğim gibi giyerim*) etiketli tepkilerle mağdur genç kıza destek verdiklerini gösterdiler.

* Jean-Marc Morandi'nin sunduğu programda, Europe 1 radyo kanalındaki konuşu ünlü gazeteci Philippe Tesson açıkça ve çirkin ifadelerle Müslümanları aşağılık söylemlerde bulunmuştur: "Müslümanlar değil mi laikliğe zarar verenler? Problem olan işte bu! Fransa'ya bu pisliği getiren Müslümanlar değil midir?" (*D'où vient le problème d'atteinte à la laïcité si non des Musulmans? C'est ça le problème! Ce n'est pas les Musulmans qui amènent la merde en France aujourd'hui?*) Bu olayın en şaşırtıcı tarafı, kamuoyu ve bir çok politikacı tarafından saygı ve hatta takdir ile karşılanması olmuştur.

* Patrick Cohen'in sunduğu L'Emission adlı program konuşu Elisabeth Badinter, laiklik tartışmaları esnasında: "Kendisine İslam karşıtı denecek diye eleştirilmekten korkmamak lazım"

²⁰ Raphael Liogier, *Le myth de l'islamisation, essai sur une obsession collective*, Seuil Editions, 2012, s. 124.

²¹ Fransa Meclisi, <http://www.assemblee-nationale.fr/12/cra/2003-2004/151.asp>.

²² Caroline Beyer, *Le Figaro*, 28 Ekim 2014, <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2014/10/28/01016-20141028ARTFIG00374-ecole-les-meres-voilees-pourront-accompagner-les-sorties.php>.

²³ Laure Gautherin, *Aufeminin*, 29 Nisan 2015, <http://www.aufeminin.com/news-societe/jeportemajupecommejeveux-la-toile-se-mobilise-pour-sarah-s1364943.html>.

²⁴ "Laicite and the Skirt", *New York Times*, <https://www.nytimes.com/2015/05/02/opinion/laicite-and-the-skirt.html? r=0>.

demıştır.²⁵ Söylemleri, tüm tepkilerle haftalarca gündemden düşmemiştir ve yine İslam ve laiklik kavramlarının bir kez daha karşı karşıya getirilmesine sebep olmuştur.

* Paris bölgesindeki Plaisir şehrinde yaşanan olay da pek olumlu bir tablo çizmemektedir. Zara mağazasındaki personel, başörtüsünden ötürü bir bayanı içeri almamıştır, görüntüler ve söylenen, aydınlıkçı, çağdaş ve özgürlükçü bir ülkeye yakışmayan türdendir. Bahsi geçen görevliye göre gerekçe, yasaya göre yasak olmasıdır. Bu hukuk çerçevesi de laiklik kavramının nasıl algılanmak istendiğine göre şekillenmekte ve kamuoyuna yansımaktadır.

* Béziers Belediye Başkanı Robert Ménard'ın sınıflarda "çok fazla müslüman" olduğunun altını çizerek "tahammül ve tolerans sınırı"²⁶ olduğunu hatırlattığı vakidir. Bu ırkçı, birlik ve beraberliğe zarar veren söylemlere rağmen, Ménard'ın günümüzde hiçbir şekilde görevden uzaklaştırılmamış olması ve aksine, bir çok seçmen, uzman, gazeteci ve politikacı tarafından destek alması, gelinen noktayı göstermektedir.

* Suriyeli mülteciler ile ilgili Fransa'daki göç idare şeklini ve uygulamalarını incelemekte de fayda vardır. Bazı yerel yöneticiler, mültecileri belirli koşullarda kabul ettiklerini açıklamışlardır. Kampların şartları konumuz açısından önemlidir. Bazı şehirlerdeki kamplarda herkesin laiklik ilkesine sadık olarak eşit yaklaşılması ve bu şekilde tutum sergilenmesi istenmektedir. Bir belediye başkanının²⁷ herkese eşit muamele ilkesinin arkasına sığınıp helal et dağıtımını reddetmesi bilinen bir örnektir.

* Son olarak, 2017'de, Fransa gibi bir ülkede bu tür yazılara rastlandığı için şaşırılması gereken bir haber daha çıkmıştır. Le Figaro gazetesinde 25 Mayıs 2017 tarihli makale başlığı şöyledir: "Gap, başörtülü bir bayan mankeni vitrinde reklam için sergileyerek şaşırttı."²⁸

Bu tür yaklaşımları, İslam dinine mensup Fransız vatandaşlarını dışlayıcı bir tavır olarak nitelendiren eski Kültür Bakanı Jack Lang, bir televizyon programında kullandığı ifadelerle bu tabloya bir açıklık getiriyor. "Laiklik özünde tarafsız bir hukuk çerçevesidir fakat aşırı sağ fikirli politikacı ve gazeteciler başta olmak üzere bazı kitleler tarafından İslam'a karşı suçlamalar yöneltmek ve hatta İslam'ı dışlamak için kullanılıyor."²⁹ Sosyolog Nilüfer Göle'ye göre "Günümüzdeki farklı dini ve kültürel dinamikleri dikkate alarak laiklik konseptini adapte etmek ve değerlendirmek gerekiyor." Bu yaklaşım, bir çok uzman ve politikacı tarafından benimsenmekte ve farklı laiklik konseptlerinin olduğuna işaret etmektedir.

Laiklik Hakkında Çeşitli Anlaşmazlıklar

Bianco/Valls Anlaşmazlığı

²⁵ Patrick Cohen, *FranceInter*, 6 Ocak 2016, <https://www.franceinter.fr/emissions/l-invite/l-invite-06-janvier-2016>.

²⁶ "Béziers: toujours trop d'enfants musulmans dans les classes pour Robert Menard", *Midi Libre*, <http://www.midilibre.fr/2016/09/05/beziers-toujours-trop-d-enfants-musulmans-dans-les-classes-pour-robert-menard.1388473.php>.

²⁷ Saint-Jacut şehrinde mülteciler hakkında bir konferansta: Cancalle belediye başkanı Pierre-Yves MAHIEU'nun söyleşi, 28 Ocak 2017.

²⁸ Anne-Sophie Carthala, *Le Figaro*, 25 Mayıs 2017, <http://www.lefigaro.fr/societes/2017/05/25/20005-20170525ARTFIG00012-gap-surprend-en-affichant-une-femme-voilee-en-vitrine.php>.

²⁹ "Toutes les Frances", dakika 28'57, <https://www.youtube.com/watch?v=tIWomCNm5HE>.

Geçtiğimiz dönemin Başbakanı Manuel Valls ile Başbakanlığa bağlı *Observatoire de Laïcité* (Laiklik Gözlemevi) Başkanı Jean-Louis Bianco arasındaki anlaşmazlık birbirine bağlı kurumların aynı konuda hemfikir olmadıklarını gözler önüne seriyor. Bianco ve Valls'in anlaşamadıkları temel konu, İslam ve Müslümanlarla alakalıdır. Üniversitede başörtüsü yasağı ve 2015 terör olaylarından sonra aralarında birçok Müslüman sivil toplum kuruluşlarının da imzaladığı "#NousSommesUnis" (Je suis Charlie sloganına tepki olarak "ben değil biz", yani #BizBiriz anlamını taşıyan etiket), etiketi, Bianco'nun bildiriye katkısı sebebiyle sert bir şekilde Valls tarafından eleştirilmiştir.

Bir Din Olarak Laiklik

Laikliğin bir din olarak algılanması da farklı bir laiklik konseptidir. Eski Eğitim Bakanı Vincent Peillon, bir röportaj esnasında laikliğin nasıl bir 'din' olduğunu tarif etmekte.³⁰ Bir başka program başlığı, "*Ras-le-bol des religions, la croisade laïque: c'est pour quand?*" (*Usandık dinlerden, ne zaman laiklik seferleri?*). Bu ifade, laikliğin bir din olarak benimsendiğinin bir göstergesidir ve hatta daha da öte, diğer dinlere düşman bir dindir.

Din Kültürü Dersleri Talebi

21 Ocak 2015'te³¹ Fransız Ulusal Meclisi'ne Dominique Dord önderliğinde *Les Republicains* parti vekilleri Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri projesi için yasa tasarısı sundu. Ondan önce aynı partinin Nanterre Belediye Encümeni Camille Bédin³², Parlametonun LCP programında aynı isteği dile getirmişti. 2002'de aynı talep, dönemin Milli Eğitim Bakanı Jack Lang tarafından da dillendirilmişti. Böylece, laiklik açısından her dinin kültürünü eşit seviyede okulda öğrenip radikalleşmeyi önleme ve daha ötesi Fransa'da unutulmuş ve gittikçe hor görülen dini, anlama ve ona göre dini hayatın olgunlaşması planlanıyordu.

Sekülerizm: Başka Bir Laiklik Konsepti

Guy Bédouelle, Henri Jérôme Gagey, Jérôme Rouse-Lacordaire ve Jean-Louis Souletie gibi çeşitli uzman ve din adamları birleşip sekülerizm konseptini savunmaya yönelik "*Une République des religions: pour une laïcité ouverte*" (Dinlerin Cumhuriyeti: Açık görüşlü laiklik) adlı bir kitap yazdılar. Zira bu model çeşitli Fransız uzman ve politikacılara göre laiklik sayılmamaktadır.

Fransa'da sekülerizmin rahatsız edici modeli ABD ve İngiltere'de yaşanan modeldir. Bu ikisi seküler, yani laik ülkelerdir; ancak Avrupa ve Ortadoğu laikliğinden farklı bir devlet yapıları vardır. Din ve devlet iki ayrı saygın yapıdır. Mesela resmî işlerde İncil üzerine yemin etmek, "Tanrı Amerika'yı korusun" duası ABD'de dine veya devlete ilişkin bir zaaf oluşturmaz, iki alan birbirine müdahale etmez. Bu manada, ABD Anayasasına göre, başkan seçilen kişinin göreve başlaması için inandığı değer üzerine yemin etmesi gerekir, örneğin yeni seçilen 45. ABD başkan Donald John Trump İncil üzerine yemin etti ve bu, Fransa için düşünülür gibi bir şey değildir. Erwan Le Noan ve ünlü tarihçi François Durpaire içinse kişi laik olmaz, devlet laik olur. Yani

³⁰ Vincent Peillon, "la laïcité est une religion", 22 Şubat 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=DIqHlcVWxn0>.

³¹ Fransız Ulusal Meclisi'ne sunulan kanun teklifi, 21 Ocak 2015, http://www.assemblee-nationale.fr/14/dossiers/enseignement_fait_religieux_ecole.asp#ETAPE337011.

³² LCP Kanalı'nın tartışma programında, "Laïcité: la faillite à l'école" (Laikliğin Okuldaki Başarısızlığı) adlı bölümü, 15 Ocak 2015, <http://www.lcp.fr/emissions/ca-vous-regarde/166546-laicite-la-faillite-de-lecole>.

devlet, her dine eşit mesafede olur, tıpkı, savundukları Anglo-Sakson sekülerizmi gibi. Bu yüzden, İngiltere’de başörtülü polis veya memur görebilirsiniz. Aynı şekilde bu Norveç’te de mümkündür.

Türkiye'de Laiklik

Fransa’daki laiklik tartışmalarından sonra Türkiye’deki laiklik algısına geçilebilir. 2000’lerin başından beri, uluslararası medyada ve konumuz olan Fransa’da, Türkiye’de laikliğin aşındığına dair bir anlayış söz konusudur. Türkiye laik bir devlet mi, yoksa İslamcı bir cumhuriyet mi?, 2002’den bu yana bahsedilen 'Yeni Türkiye' nedir?, neden 'Yeni Türkiye' kavramı tercih edilmektedir?, Türkiye’de artık laiklik söz konusu değil midir? gibi sorular, bu kısmın ana tartışma çerçevesini teşkil etmektedir. Batı’da bilhassa Fransa’da anlamaya çalışılan konular da bunlardır.

Türkiye Laik Bir Devlet mi, İslamcı Bir Cumhuriyet mi?

29 Ekim 1923’te Türkiye’de cumhuriyet ilan edildi ve Mustafa Kemal Atatürk ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Laiklik ilkesi ise, Türk anayasasına, örnek aldığı Fransa’dan çok daha önce, 1937 yılında girmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti, modernleşmek adına her ne kadar o dönemde gelişmiş olan Batı’yı örnek almayı denese de, Olivier Roy’un çalışmalarında açıkça belirttiği gibi³³ "Laiklik anlayışı[mız] tıpkı sekülerizm algı[mız] gibi Hıristiyan bir bakış açısı. Çünkü temeli Hıristiyan görüşüne göre inşa edilmiştir, dönemin filozofları ve düşünürleri Kilise memurlarıydı." Bunun sebebi, 1905 yasasından itibaren bir çok kilise memurunun, Fransa’da devlet memurluğuna atanmasıydı.³⁴ Türkler, tarihi ve kültürel yapısı itibariyle bambaşka bir toplumdur bu yüzden kendisine göre bir model şekillendirmesi zaruri bir ihtiyaçtır.

Bu model kimileri tarafından eleştirilse de, kimileri tarafından bir rol model olarak görülmüştür. Ann Dismorr gibi çeşitli Batılı uzmanlarca Müslümanların çoğunlukta yaşadığı bölge olan Ortadoğu’nun adeta bir kan gölüne dönüşmesi ve son zamanlarda yaşanan şiddet ve terör saldırılarını önlemek adına İslam dünyasının modernleşme modeli olarak Türkiye Cumhuriyeti’ni örnek göstermek gerektiğini şu ifadelerle anlatıyor: "If Turkey’s European identity is called into question, its position in the region is equally ambivalent. Turkey, a Muslim yet secular society is emerging as a regional role model."³⁵

Zira Anadolu halkı hem doğudan hem batıdan çok etkilenmiş ve hatta aynı şekilde o bölgeyi etkilemiş bir yapıya sahiptir. O halde yeni Türkiye ne anlama gelmektedir? Bu soruya cevap vermek ve AK Parti’nin neden yeni Türkiye sloganıyla ilerlediğini anlamak için yakın tarihe kısa bir göz atmak gerekir. Dolayısıyla, 28 Şubat sürecini kısaca incelemek yerinde olur. Bu süreçte büyük çoğunluğu Müslüman bir toplumda, dini inancı gereği olarak kabul edilen başörtüsü yasağı gibi bir çok uygulama ile inanç özgürlüğü ve ifade hürriyeti gibi temel insan hakları ihlal edilmiştir. Yaşanan psikolojik travmalar, işten atmalar, kamudan ve üniversiteden şiddetle uzaklaştırmalar insanların zihninde derin izler bırakmıştır. Aynı dönemlerde pek çok

³³ Olivier Roy, *La laïcité face à l’Islam*, Editions Stocks, 2005, s.24

³⁴ Eğitim görevi, Doğum kayıtları, ölüm kayıtları, evlilik gibi işlemler Kilise tarafından yönetildiği için bir çok kilise memuru 1905 yılından sonra devlet memuru olarak hayatına devam etmiştir.

³⁵ Ann Dismorr, *Turkey Decoded*, SAQI Editions, 2008, s. 11

vatandaş mağdur olmuştur, fakat bunlardan iki tanesini ele alıp günümüzdeki sorulara yanıt arayacağız. Her ikisi de 1995 yılında genel seçimlerde birinci olan Refah Partisi üyeleriydiler, bu iki şahıstan biri bu süreçte dini içerikli şiir okuduğu için hapis cezasına çarptırılan, dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, diğeri ise 18 Nisan 1999 genel seçimlerinde milletvekili seçilen, ama başörtüsü yüzünden yemin etmesine müsaade edilmeyen ve meclisi terk etmek zorunda bırakılan Merve Kavakçı'dır.

Merve Kavakçı'nın yaşadıklarını, bir kadın olarak sadece kendi hayatını ve kararlarını etkilemediği, kızı Fatima'ya³⁶ o günleri anlatmasını rica ederken söylediklerinin ve yaşadıklarının bu gününü nasıl etkilediğinden görebiliyoruz: "28 Şubat ve 1999'da yaşananlar, Merve Kavakçı'nın hayatında büyük bir iz bırakmıştır. Bu dönemlerde yaşanan sadece kişisel değil, aynı zamanda toplumsal etkisi olan çok büyük zorluklardı. Şahsen benim için, anneme karşı mecliste yürütülen nefret kampanyası beni çok üzmüştü çocuk olarak. Büyükannem, anneannem ve annem üç nesil her zaman konuşarak ve diyalog ile sorunların çözülebileceğine dair hep bana nasihat etmişlerdir. Ben de çocukken düşünmüştüm ki eğer anneme karşı olan kimseler onu bir dinleseler hayatında aldığı kararlar ve başörtüsü ile sergilediği duruşa muhakkak saygı duyacaklardı. Ama onlar ne konuşmak istediler ne de anlamak istediler. Bu durum toplum olarak hepimizi üzdü. Benim laiklik anlayışım doğduğum ve büyüdüğüm ülkede gelişti diyebilirim. Amerika'da Anglo-Sakson dediğimiz sekülerizm anlayışı, din ve devletin ciddi anlamda ayrışması yerine, aslında iki alanında birbiriyle kesişmesinden ibaret. Din ve devlet asla ayrılamaz diye düşünüyorum, çünkü dengelerin sağlanması için iki tarafında birbirinden destek alması gerekiyor. Amerika'daki yaşam tarzı ve siyaset alanı bunu gösteriyor. Türkiye modelinde de din ve devletin dengeli ve birbirini destekleyecek bir şekilde ilerleyebileceğine inanıyorum. Demokrasi, insan hakları ve bireysel özgürlüklerin, din ve devlet dengeleri çerçevesinde önümüzdeki senelerde önemli rol alacağını düşünüyorum. Bugün ve geçmişte 28 Şubat ve 1999'da mecliste yaşananlara baktığımızda önemli bir ders çıkarabiliriz. Bugün birçok milletvekili mecliste Türkiye'yi başörtüsü ile temsil ediyor ve görüyoruz ki ne başı açık olana ne de geçmişte olduğu gibi başörtülülere bir baskı var. Herkes inandığı gibi yaşayabilir ve inanabilir. Gelecek nesillere daha müreffeh ve başarılı bir gelecek vaat etmek istiyorsak şunun çok önemli olduğunu vurgulamak isterim: İletişim her şey. Eğer bizler tanımadıklarımızı ve bilmediklerimizi ötekileştirirsek sadece ve sadece kendimizi gerçeklerden uzaklaştırmış oluruz. Ama farklılıkları hoşgörü ile karşılayıp birbirimizi anlamaya çalışırsak aslında aramızda ne kadar az fark olduğunu daha iyi anlarız."

Söylediklerini aynen aktardığımız Fatima Kavakçı'nın görüşleri, günümüzde karar verici faktörlerin ne kadar geçmişe dayalı olduğunu göstermektedir. Anlaşılan o ki, 28 Şubat sürecinde gerçekleşen olaylar yüzünden birçok kişinin hayalleri ertelenmek zorunda kalmıştır. Birçok öğrenci okula bahsettiğimiz gerekçelerle kayıt olamamış, sınavlarını geçememiş veya son sınıf öğrencisiyken mezun edilmemiştir. Bu süreci yaşayan vatandaşların gönüllerinde, yukarı da da bahsedildiği gibi kapanması zor, derin izler kalmıştır. Oysa laiklik, dinini hür yaşama hakkını koruyan bir ilke olmalıdır.

Recep Tayyip Erdoğan, 26 Mart 1999'da girdiği cezaevinde dört ay on gün kaldıktan sonra 24 Temmuz 1999'da tahliye edildi. 14 Ağustos 2001'de kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve partinin genel başkanlığına seçildi. Parti, girdiği ilk seçimler olan 2002 genel seçimlerinde %34,43'lük oy oranı ile Abdullah Gül'ün başkanlığında

³⁶ Görüşme Tarihi: 04/12/2015, Yer: Antalya.

59. Hükümeti kurarken siyasi yasağı süren Erdoğan, seçimlere giremedi. Daha sonra engeller aşıldı ve 14 Mart 2003 tarihinde Başbakanlık görevine geldi. 28 Şubat sürecini yaşamış insanlar, bu devlet adamını benimsemiştir. 2003'ten bu yana aralıksız olarak iktidarda kalan Erdoğan'ın, 2014'ten bu yana Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı da olmasında, geçmişteki olayların izlerinin etkisi büyüktür. AK Parti'nin en önemli özelliği, yeni kurulmuş olmasına rağmen Türkiye siyaset tarihinde uzun yıllar sonra tek başına iktidar olabilen bir parti olmasıdır. Bu durum, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasının ve yeni Türkiye sloganının oluşmasının sebebi olmakla birlikte, farklı alanlarda kararlı adımlar atmayı da kolaylaştırıcı bir etki sağlamıştır.

Laiklik mevzuuna geri dönecek olursak, tartışmaların AK Parti iktidarıyla sona ermediği görülmektedir. Zira AK Parti, 28 Şubat sürecinden çıkardığı dersle, halkın istediği özgürlüğü, yani başörtüsünü üniversite ve kamusal alanda serbest bırakmaya kararlı gözüktü ve artık yeni Türkiye'de bu, gerçekleşmesi mümkün bir tablo haline geldi. Merve Kavakçı'nın yaşadıklarından yıllar sonra, 2013'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) AK Parti Konya Milletvekili Gülay Samancı, Kahramanmaraş Milletvekili Sevde Beyazıt Kaçar, Denizli Milletvekili Nurcan Dalbudak ve Mardin Milletvekili Gönül Bekin Şahkulubey, TBMM Genel Kurulu çalışmalarına başörtülü olarak katıldı ve bu olay, o sırada aralarında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) mensupları başta olmak üzere, bazı kitleler tarafından laikliği savunmak adına, sert bir şekilde eleştirildi. Zamanla, bu durum normale döndü ve olması gerektiği gibi vekiller farklı partiden meslektaşlarını oldukları gibi kabul edip fikirler üzerinde medeni bir şekilde tartışmayı esas yol olarak kabul ettiler. Zira Türkiye'de, başörtüsü toplumun çoğunluğu tarafından kabul gören dini inancın gereği olmasının yanı sıra, kültürel bir uygulamadır.

2000-2002 dönemi Fransız Ulusal Meclisi'nin Fransa-Türkiye Dostluk Grubu Başkanı ve *Atatürk* adlı eserin yazarı, Fransız diplomat Alexandre Jevakhoff'a bu durumu nasıl değerlendirdiğini, yani "Atatürk hakkında çalışmaları olan biri olarak, bugünün Türkiye'sine kıyasla ne düşünüyorsunuz, aktarabilir misiniz?"³⁷ diye sorduğumuzda "Kıyaslamak elbette ki mümkün değil, zira devir aynı devir değil. Toplumun beklentileri, ekonomik durumu, aile yapısı değişti, buna göre politika uygulamak lazım." diye yanıt verirken şu soruya da açıklık getirmek gerekmektedir. Tüm bu değişiklikler, laikliğin Türkiye'de son bulduğunun kanıtı mıdır?

Uluslararası basın organlarından birini seçip örnek verecek olursak, Fransız basınında 2002'den bu yana Recep Tayyip Erdoğan'dan bahsederken Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı veya Cumhurbaşkanı olarak değil de, sürekli *Le Figaro* gazetesinde gördüğümüz gibi, "*Président islamo-conservateur*"³⁸, yani "İslamcı-Muhafazakar Başkan" olarak tanıtılmaktadır. Son dönemlerde yaşanan terör saldırıları, Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ve devamlı "İslamcı terörist" terimlerinin bağdaştırılması göz önünde bulundurulursa, kullanılan kelimelere dikkat çekmekte fayda var, zira toplumun zihninde, Türkiye'yi laik bir cumhuriyet gibi değil, tıpkı İran gibi İslamcı bir devlet olma yolunda ilerleyen bir devlet, hatta daha da ötesinde İŞİD terör örgütüyle neredeyse eşdeğerde hareket eden bir devlet imajı yaratılmaya çalışılıyor.

Peki, Türkiye'de laikliğin aşıldığı söylenebilir mi? Bir önceki bölümde toplumun ihtiyacı için oluşturulan laikliğin ve Fransa'nın durumunu inceleyerek aktarmıştık. Bu uygulamalar arasında Türkiye'de polemiklere sebep olan, fakat Fransa'da gerekli olduğu düşünülen "Din,

³⁷ Görüşme Tarihi: 23/06/2016, Yer: Paris.

³⁸ *Le Figaro*, 21 Ağustos 2016, <http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2016/08/11/97001-20160811FILWWW00198-turquie-hausse-de-la-popularite-d-erdogan.php>.

Ahlak ve Kültür” derslerini anlamak için Konya’da Ortaokul öğrencisi M.E.D.’ye aldığı ders içeriğini sorduk ve bizimle bir kısmını paylaşmasını istedik:

- Değerler Nedir ve Nasıl oluşur?
- Değerlerin oluşmasına Dinin Etkisi
- Örf ve adetin dinle ilişkisi
- Ahlaki Değerlerin Dinle İlişkisi
- Kişilik Gelişiminde Değerlerin etkisi
- Toplumunu Birleştiren Temel Değerler
- Vatan ve Ülkü Birliği
- Bayrak ve İstiklal Marşı
- Hürriyet ve Bağımsızlık
- İnsan Haklarına Saygı
- Milli Seciye Kavramı ve Atatürk
- Din ve Laiklik:
- Din Bireyi Esas alır
- Laikliği Doğuran Nedenler
- Laik Devlet
- Laiklik, Din ve Vicdan Özgürlüğünün Güvencesidir.
- Atatürk’ün Laiklik anlayışı
- Kültür ve Medeniyet
- Türklerin Müslüman Oluşu
- Ebu Hanife, Maturidi, Es’ari, Ahmet Yesevi, Ahi Evran, Hacı Bektaş Veli, Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bayram Veli.

Başlıklar okunduğunda, Fransız meclisine sunulan yasa tasarısında gerekli bulunan kavramların olduğu fark edilebilir. Nitekim, Avrupa’nın ortak değerlerinin temeli olarak kabul gören Antik Yunan ve Roma medeniyeti tarihini, geçmiş inanış şeklini, önemli şahsiyetlerini ve günümüzü daha iyi anlayabilmek için ortaokul ve lisede eğitimimiz dahilinde konularla işlenir. Fakat, '*éducation des faits religieux*' adı altında tıpkı 'Din, Ahlak ve Kültür Dersi' gibi ayrı bir zaman dilimi ayrılması istenmektedir. Bu durumun şaşırtıcı tarafı ise, bahsi geçen derslerin Türkiye’de 'İslamlaştırmak' ve 'müslümanlaştırmak' olarak lanse edilmesidir. Böylece Raphaël Liogier’nin 'İslamlaştırma miti'³⁹ adlı eserinde neden “paranoyak bakış açısından” bahsettiği daha iyi anlaşılabilir.

Bir başka ilginç laiklik tartışması sebebi olan uygulama, belirli saatler arasında alkol satışı yasağı olmuştur. Fransa’da konu “İslamcıların intikamı mı?”⁴⁰ olarak ele alındı. Oysa aynı yasak, Avrupa’nın birçok ülkesinde uygulanmakta, hatta Fransa’da, örneğin Nord-Pas-de-Calais bölgesinde, saat 20.00’den itibaren alkol satışı yasak ve valiye göre, “kamusal huzur için gerekli bir uygulama.”

Fransa dışında, Avrupa Birliği’nin kalbi olan Brüksel şehrinde Gare du Midi garında açıkça “Alkol ve bira tüketmek yasaktır.” diye Fransızca ve Flamanca olmak üzere iki ayrı dilde yazılmış bir uyarı asılıdır.

³⁹ Raphaël Liogier, *Le myth de l’islamisation*, Edition Seuil, 2012, s. 124.

⁴⁰ James Andre ve Fatma Kızılboğa, 18 Ekim 2013, <http://www.france24.com/fr/20131018-reporters-turquie-voile-islam-akp-erdogan-femme-laicite-alcool-france24>.

Şekil 4. Brüksel’de alkol yasağına ilişkin levha (Fotoğraf: Fatma Çakır)

Başta bahsedilen, Türkiye’yi izleme kuruluşlarından biri olan Fransız Savunma Bakanlığı’na bağlı Stratejik Araştırmalar Komisyonu’na, Vatan gazetesi yazarı Ruşen Çakır davet edilmiştir ve Türkiye’deki durumu şu ifadelerle anlatmıştır:

”[Türkiye’de] laiklik terk edildi demek yanlış olur, fakat 15 sene önceki gibi olmadığı kesin. AK Parti sistemin kapılarını muhafazakar kitleye açmıştır, böylece daha da [sistemin] demokratikleşmesine katkıda bulunmuştur. Günümüzde kimse, dindar olduğunu saklamak zorunda kalmıyor, aynı zamanda hem memur hem muhafazakar olabiliyorsunuz. Şöyle ki, bir kaç sene önce bir subayın başörtülü bir kadınla evlenmesi düşünülemezdi bile. Artık bu durum değişti ve gözümüzün önündeki Türkiye asıl Türkiye’dir.”⁴¹

Bu anlamda AK Parti’nin lideri Recep Tayyip Erdoğan’ın laiklik hakkında ne söylediği çok önemlidir: “Kişi laik olmaz devlet laik olur. Laiklik kesinlikle ateizm değildir. Ben Recep Tayyip Erdoğan olarak Müslümanım ama laik değilim. Fakat laik bir ülkenin başbakanıyım. Laik bir rejimde insanların dindar olma ya da olmama özgürlüğü vardır.”⁴² Bunu her fırsatta, bilhassa Arap Baharı’ndan sonra ziyaret ettiği ülkelerde de dile getirmiştir ve çeşitli uzmanlarında öngördüğü gibi toplumun %99’u Müslüman olan seküler devlet yapısını benimsemiş Türkiye Cumhuriyeti, Müslüman ülkeler için izlenilebilir bir rol model halini almıştır.

Örneğin, Erdoğan, 15 Eylül 2011 tarihinde Mısır’ın televizyon kanalı Dream TV’ye verdiği bir röportajda, Türkiye’de anayasa, laikliği, devletin her dine eşit mesafede olması olarak tanımladığını, laikliğin kesinlikle ateizm olmadığını, Mısır’ın da laik bir anayasaya sahip olmasını tavsiye ettiğini dile getirmişti. Aynı şekilde, 16 Eylül 2011 tarihinde Tunus⁴³ ziyaretindeki bir basın toplantısında şu cümlelerle aynı fikri savunduğunu görüyoruz: “Biz demokratik, laik,

⁴¹ Ruşen Çakır’ın Fransız Savunma Bakanlığı için hazırlanan rapor için Didier Billon ile gerçekleştirdiği bir röportaj: <http://www.defense.gouv.fr/content/download/212500/2359890/file/OBSTurquie201111CR001.pdf>.

⁴² Ümit Çetin, "Laiklik her dine eşit mesafede", *Hürriyet*, 15 Eylül 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/laiklik-her-dine-esit-mesafede-18735423>.

⁴³ Selçuk Şenyüz, "Bir Müslüman laik ülke yönetebilir", *Hürriyet*, 16 Eylül 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/bir-musluman-laik-ulke-yonetebilir-18743956>.

sosyal bir hukuk devletiyiz. Kişi laik olmaz, devlet laik olur. Bir Müslüman, laik bir devleti başarılı bir şekilde yönetebilir." Bu açıdan bakıldığında, Türkiye tam anlamıyla seküler, yani Anglo-Sakson tipi laiklik anlayışına sahip olmakla birlikte, Türkiye’de laiklik bitti mi hususunda, günümüz Türkiye’sinde, Fransız laikliğinden Amerikan/Anglo-Sakson sekülarizmine geçişin söz konusu olduğunu açıkça söyleyebiliriz.

Türkiye’de laiklik ile alakalı durum değerlendirmesi yapmak için, elbette ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi’nden biriyle görüşmemek çalışmanın metodolojisine büyük bir darbe vururdu. 27 Mart 2016 tarihinde CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nun eski Hukuk Danışmanı Mithat-Ali Kabaali’ye "Türk toplumunu ve yapısını göz önünde bulundurarak nasıl bir laiklik anlayışı gerekli?" diye sordüğümüzde⁴⁴, bize Kur’an’dan bir ayetle cevap verdi: "*Lekumdînukum ve liyedîn*."⁴⁵ "Sizin dininiz size, benim dinim de banadır" anlamına gelen bu ayete göre ele alınırsa, laiklik kavramı kimse kimsenin kılık kıyafetine, dini inancına müdahale etmemesi ve tam anlamıyla dini serbestiyetin uygulanmasını temel alır.

Jean-François Bayart tarafından yazılan *L’Islam Républicain: Ankara, Téhéran, Dakar* (Cumhuriyetçi İslam: Ankara, Tehran, Dakar) adlı kitabın, Senegal Ekonomi Bakan Danışmanı Débo Sow tarafından değerlendirilmesini istedik⁴⁶; zira kendi ülkesi de rejim olarak genç ve laik bir cumhuriyettir: "Senegal, Türkiye’de olduğu gibi, çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu bir nüfusa sahip. Aynı şekilde her iki devlette de laiklik, anayasada yer alan gerekli bir ilkedir. Şöyle ki, bir azınlığın bir başka azınlığa veya çoğunluğa üstünlüğü olmaması ve birlikte yaşam ve toplum huzuru sağlamakta laiklik çok önemlidir."

Bu tutum aslında bir önceki bölümlerde ele aldığımız "İslam veya müslümanlar laikliğe karşıdır" tutumunu sorguluyor ve aksini gözler önüne seriyor. Yalnız, kitabın yazarı Bayart’ın niyetini anlamakta güçlük çekilebilir, çünkü şehirlerin "Ankara, Tahran, Dakar" sıralama mantığı alfabetik sıraya göre değil ve sanki "Türkiye İran gibi olacak" algısına sebep olmak için yazılmıştır.

Son olarak, laikliğin öğrenilmesine katkı sağlayan Türk Milli Eğitim Bakanlığı’nın bir koordinatörüyle görüşme talebinde bulunduğumuzda karşımıza, talebimize olumlu bir şekilde cevap veren Hasibe Üstün çıktı. Konuyu anlattığımızda, AK Parti dönemi ve laiklik tartışmaları ile alakalı kendisinden şahsi fikirlerini ve çalıştığı kurumun konu hakkında katkılarını paylaşmasını istedik, şu ifadelerle fikirlerini beyan etti: "Öncelikle şunu söylemeliyim ki, böyle bir konu hakkında çalışmanız çok enteresan. Bulduğumuz kuruma dikkatinizi çekerim, burası İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, zira her şey eğitimle başlıyor, öyle değil mi? Enteresan bir o kadar da hassas bir konu çünkü, geçmişte yapılan bazı hatalar ve kısıtlamalar yüzünden hala bazı yaralar kapanmadı. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Milli Eğitim ve genel olarak eğitimciler, İslami eğitim, İslam ve başörtüsü konusunda hem çekimser, hem de mesafeli durmuştur. Günümüzde durum değişmekte, fakat bir baskı uygulanmamakta, bakınız bir eğitimci olarak bu kurumdayım fakat Batı tarafından lanse edildiği gibi başörtüsü takmak zorunda değilim ve kendimi dışlanmış hissetmiyorum. Kimse başını açacaksın veya kapatacaksın diye dayatmıyor aksine son 15 yıldır kadınlar hür iradesiyle kılık kıyafet seçimlerini kendileri yapmaktalar."

⁴⁴ Görüşme tarihi: 27/03/2016, Yer: İstanbul.

⁴⁵ Kur’an-ı Kerim, 109/6 (Kafirûn Sûresi).

⁴⁶ Görüşme tarihi: 05/05/2016, Yer: İstanbul.

Sonuç

Fransız tipi laikliğin uygulandığı iki ülkede sorunları incelenmesiyle oluşan sonuç, her ikisinde de, başörtüsü gibi, müslümanlar ile alakalı tartışmaların gündemden hiç düşmediğini ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması fikri, diğer yandan vatandaşın düşünce, vicdan, inanç hürriyetinin korunmasının teminatı olarak görülen laiklik kavramı, daha çok tartışma konusu olmaktadır. Bu mühim kavram, toplumların çoğunda yanlış şekilde yorumlanıp yer yer din karşıtı olmanın kelime anlamıymışçasına kullanılmaktadır. Bu yanlış yorumlamadan en çok nasibini alan din İslam'dır ve dolayısıyla Müslüman toplumdur. Her dine eşit olarak yaklaşılması ilkesine dayanan laiklik savunucuları, sebebi bilinmeyen bir şekilde İslam'a karşı ayrı bir duruş ve tutum, hatta düşmanlık sergilemektedirler.

Başta siyasetler olmak üzere bu tutum, medya eliyle geniş kitlelere yayılmış ve halkın alt tabakası tarafından içselleştirilmesi sağlanmıştır. Avrupa'da ve Dünya'da yükselen aşırı sağın tezleri, İslam karşıtlığına dayanan ve İslamofobiyi besleyen bir niteliktedir. Bunu yapmak için ise, laikliğin çeşitli şekillerde aşındığını ileri sürmektedirler. Müslüman nüfusun çoğunluk olduğu bölgelerde, laiklik adına temel hak ve özgürlükleri kısıtlamanın ne kadar mümkün olduğu düşünülürken, farklı sekülerizm ve laiklik konseptlerinin var olduğunu ve bir çok uzman tarafından bir başka modelin savunulduğunu görmek gerekmektedir. Alternatif model, Amerika veya İngiltere gibi ülkelerde uygulanan Anglo-Amerikan tipi (veya Anglo-Sakson) sekülerizmidir. Bahsi geçen ülkelerde, başörtülü polis veya memur görmek mümkün iken, Türkiye'de bu durum uygulandığı zaman, bilhassa AK Parti döneminde, laiklik ilkesinden vazgeçilmiş olarak değerlendiriliyor.

Sorunu daha derinlerde aramak gerekirse, Fransa'da ve Türkiye'de olduğu gibi diğer laik ülkelerde de yurttaşların özgürlüklerinin kısıtlanmaması gerektiğini vurgulamak, örneğin başörtüsü serbest olduğunda Aytunç Altındal'ın da dile getirdiği gibi 'laikliğin elden gittiği' şeklinde algılamamak daha sağlıklı olabilir. Özellikle, Türkiye'de son yıllarda din, artık bir karşı ideoloji veya tehdit unsuru olarak algılanmamakta; bu anlamda çeşitli reformlar yapıldı. Türkiye Cumhuriyeti sosyolojik yapısına uygun bir seküler çerçeve belirlemekte ve bölgede rol model görevini üstlenmektedir. Cumhuriyetin kuruluşunda benimsenen Fransız laiklik tipinin Türkiye'nin gerçeklerine uymadığı hususu göz önünde bulundurulursa, yapı itibarıyla Anglo-Sakson laiklik konseptinin daha uygun olduğu iddia edilebilir.

Kaynakça

"Laicite and the skirt" *New York Times*, 2 Mayıs 2015, https://www.nytimes.com/2015/05/02/opinion/laicite-and-the-skirt.html?_r=0.

"Toutesles Frances", <https://www.youtube.com/watch?v=tIWomCNm5HE>.

Andre, James ve Fatma Kızılboğa, *France 24*, 18 Ekim 2013, <http://www.france24.com/fr/20131018-reporters-turquie-voile-islam-akp-erdogan-femme-laicite-alcool-france24>.

- Auffrey, Alain, *Liberation*, 18 Şubat 2011, http://www.liberation.fr/france/2011/02/18/nicolas-sarkozy-s-enflamme-sur-l-islam_715795.
- Beyer, Caroline, *Le Figaro*, 28 Ekim 2014, <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2014/10/28/01016-20141028ARTFIG00374-ecole-les-meres-voilees-pourront-accompagner-les-sorties.php>.
- Carthala, Anne-Sophie, *Le Figaro*, 25 Mayıs 2017, <http://www.lefigaro.fr/societes/2017/05/25/20005-20170525ARTFIG00012-gap-surprend-en-affichant-une-femme-voilee-en-vitrine.php>.
- Cohen, Patrick, *France Inter*, 6 Ocak 2016, <https://www.franceinter.fr/emissions/l-invite/l-invite-06-janvier-2016>.
- Çakır, Ruşen, <http://www.defense.gouv.fr/content/download/212500/2359890/file/OBSTurquie201111CR001.pdf>.
- Dismorr, Ann, *Turkey Decoded*, SAQI Editions, 2008.
- Dumontier, Arnaud, "Robert Ménard'a Müslüman öğrencileri hakkında ifadelerinden dolayı soruşturma açıldı", *Midi Libre*, 21 Aralık 2016, <http://www.midilibre.fr/2016/09/05/beziers-toujours-trop-d-enfants-musulmans-dans-les-classes-pour-robert-menard,1388473.php>.
- Dumontier, Arnaud, "Robert Ménard'a Müslüman öğrencileri hakkında ifadelerinden dolayı soruşturma açıldı", *Midi Libre*, 21 Aralık 2016, <http://www.midilibre.fr/2016/09/05/beziers-toujours-trop-d-enfants-musulmans-dans-les-classes-pour-robert-menard,1388473.php>.
- El Karoui, Hakim, Montaigne Enstitüsü, <http://www.institutmontaigne.org/res/files/publications/a-french-islam-is-possible-report.pdf>.
- Fransa Dışişleri Bakanlığı, <http://diplomatie.gouv.fr/fr/venir-en-france/connaitre-la-france/article/la-france-est-un-etat-laique-qu-est-ce-cela-veut-dire>.
- Fransa Meclisi, <http://www.assemblee-nationale.fr/12/cra/2003-2004/151.asp>.
- Fransız Ulusal Meclisi, 21 Ocak 2015, http://www.assemblee-nationale.fr/14/dossiers/enseignement_fait_religieux_ecole.asp#ETAPE337011.
- Gautherin, Laure, *Aufeminin*, 29 Nisan 2015, <http://www.aufeminin.com/news-societe/jeportemajupecommejeveux-la-toile-se-mobilise-pour-sarah-s1364943.html>.
- Guénois, Jean-Marie, *Le Figaro*, 25 Ekim 2012, <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2012/10/24/01016-20121024ARTFIG00633-islam-premiere-religion-en-france.php>.
- Kranen, Vincent, LCP Kanalı, 16 Ocak 2016, <http://www.lcp.fr/la-politique-en-video/morano-le-voile-est-un-signe-religieux-sexiste-de-soumission-de-la-femme>.
- Laïcité: La faillite à l'école* (Laikliğin okuldaki başarısızlığı), LCP Kanalı, 15 Ocak 2015, <http://www.lcp.fr/emissions/ca-vous-regarde/166546-laicite-la-faillite-de-lecole>.
- Lang, Jack, *Immigration Positive*, Editions Odile Jacob, 2006.
- Le Figaro*, 21 Ağustos 2016, <http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2016/08/11/97001-20160811FILWWW00198-turquie-hausse-de-la-popularite-d-erdogan.php>.

Liogier, Raphael, *Le myth de l'islamisation, essai sur une obsession collective*, Seuil Editions, 2012.

Maalouf, Amine, *Le dérèglement climatique*, Editions Grasset et Fasquelle, 2009.

Morin, Violaine, *Le Monde*, 24 Ağustos 2016, http://www.lemonde.fr/societe/article/2016/08/24/les-photos-d-une-femme-contrainte-d-enlever-son-voile-a-nice-suscitent-emoi-et-incomprehension_4987497_3224.html.

Noiriel, Gérard, *Population, Immigration et Identité nationale en France aux XIXe et XXe siècles*, Editions Points, 1989.

Peillon, Vincent, "La laïcité est une religion", 22 Şubat 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=DIqHlcVWxn0>.

Roy, Olivier, *La laïcité face à l'Islam*, Editions Stocks, 2005.

Roy, Olivier, *La laïcité face à l'Islam*, Paris, Editions Stock, 2005.

Şenyüz, Selçuk, "Bir Müslüman laik ülke yönetebilir", *Hürriyet*, 16 Eylül 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/bir-musulman-laik-ulke-yonetebilir-18743956>.

Ümit Çetin, "Laiklik her dine eşit mesafede", *Hürriyet*, 15 Eylül 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/laiklik-her-dine-esit-mesafede-18735423>.